

Wierd Duk

POETIN

Straatvechter bedreigt wereldorde

2014 Prometheus • Bert Bakker Amsterdam

© 2014 Wierd Duk
Omslagontwerp Bart van den Tooren
Foto omslag © Alexsey Druginyn/ANP
Foto auteur Zita Duk
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.prometheusbertbakker.nl
ISBN 978 90 351 4233 6

WOORD VOORAF

Wat bezielt Vladimir Poetin? Het Westen weet zich geen raad met de assertieve Russische president. Met de annexatie van de Krim, het Oekraïense schiereiland, schendt Poetin het internationaal recht. De angst voor een nieuwe Koude Oorlog grijpt om zich heen.

Landen uit het voormalige Oostblok, die ervaring hebben met decennialange Russische dominantie, waar-
schuwen voor de intenties van het Kremlin. Zij zijn bang dat Rusland uit is op een herstel van zijn vroegere, imperiale macht.

De kritiek deert Poetin niet. Sterker: de voormalige geheim agent dreigt ook andere delen van de voormalige Sovjet-Unie binnen te vallen.

In dit boek ontrafelt Wierd Duk, die lang als correspondent in Rusland werkte, de logica achter het optreden van de Russische president. Wat is Poetins strategie?

Welk wereldbeeld gaat er schuil achter zijn optreden?

Poetin, die in zijn jeugd in Leningrad bekendstond als een heetgebakerde straatvechter, kwam in 2000 aan de macht met een 'historische missie': het herstel van de territoriale integriteit van de Russische Federatie. Rusland dreigde, net als eerder de Sovjet-Unie, uiteen te vallen. Ten koste van veel doden in de oorlog met Tsjetsjeense separatisten, slaagde Poetin in zijn opdracht.

Nu is Poetin op een nieuwe missie. Rusland voelt zich omsingeld door de NAVO: het door de Verenigde Staten geleide militaire bondgenootschap rukt steeds verder op naar het Oosten. Poetin, de voormalige KGB-agent, verzet zich tegen die westerse expansie.

Met de oprichting van een Euraziatische Unie, waarin een aantal voormalige Sovjetrepublieken is opgenomen, wil Vladimir Poetin de verstoorde machtsbalans herstellen. Oekraïne moet in die Unie een vitale rol spelen. Maar de revolutionairen op de Maidan, het plein van de revolutie in Kiev, gooiden roet in het eten. Zij zoeken aansluiting bij het Westen.

Heeft het Westen de ontwikkelingen in Rusland verkeerd ingeschat? In de jaren negentig, na de ondergang van het communisme, vervielen tientallen miljoenen Russen tot armoede. Zij ontwikkelden een grote afkeer van het Westen, dat Rusland in hun ogen op de knieën dwong.

Deze Russen willen revanche. Zij steunen Vladimir Poetin, in wie zij de sterke man herkennen die in hun ogen de status van Rusland als grootmacht kan herstellen. Met hem kiezen zij tegen het 'decadente en materia-

listische' Westen en voor een eigen, Russische weg.

In die Russische Renaissance staan conservatieve, orthodox-religieuze waarden en de gedachte dat Rusland in de wereld een unieke positie inneemt, centraal.

1

ТЕРРЕР IN RUSLAND

In januari 2000, toen de temperaturen al dagen niet meer boven het vriespunt waren gekomen, reed ik met een Franse collega van Moskou naar Rjazan, een provincie-stad zo'n tweehonderd kilometer ten zuidoosten van de Russische hoofdstad. Rusland had, zelfs voor Russische begrippen, dramatische maanden achter de rug. Aan de slepende soap rond de steeds zieker ogende, alcoholische president Boris Jeltsin, onder wiens regime het land in een chaotische puinhoop was veranderd – gerund door corrupte bureaucraten, maffiabazen, oud-communisten en sluwe wildwestkapitalisten – was een verrassend einde gekomen.

Op oudejaarsavond 1999 had Jeltsin, in een theatraal gebaar zoals we dat van Boris Nikolajevitsj gewend waren, zijn voortijdige aftreden bekendgemaakt en zijn beoogde opvolger voorgesteld aan 142 miljoen Russische burgers.

Jeltsins kroonprins was een man die, hoewel hij sinds enkele maanden premier was van de Russische Federatie, nog bijna niemand kende, van wie niemand wist welke geloofsbrieven hij kon overleggen en van wie geen enkele richtinggevende uitspraak over Ruslands toekomst bekend was. Hij was klein, tenger en hij had staalblauwe ogen, waarin behalve woede zelden emotie was te bespeuren. Zijn naam was Vladimir Poetin.

Tot het weinige wat we wisten over degene die Rusland de nieuwe eeuw in moest leiden, behoorde dat hij goed kon judoën, dat hij had gediend in de КГБ – de beruchte Sovjetinlichtingendienst – en dat hij niet schroomde om *Ruski mat*, het ruwe slang van de criminele wereld, te gebruiken als hij de Russen duidelijk wilde maken dat met hem niet te spotten viel.

Toen Tsjetsjeense terroristen in de herfst van 1999 ervan werden beschuldigd dodelijke bomaanslagen te hebben gepleegd op flatgebouwen in Moskou en elders, waarbij 293 onschuldige burgers omkwamen, verzekerde Poetin voor de tv-camera's dat hij hen zou opjagen 'tot op het schijthuis', waar hij ze vervolgens zou 'verzuipen'. Hij leek de woorden uit te spugen, als om zijn verachting voor de moordenaars nog meer kracht bij te zetten.

Met dit soort agressieve retoriek had Poetin, de onbekende, in korte tijd het beeld geschapen van een premier die orde zou scheppen in het wetteloze Rusland. Zijn achtergrond als officier bij de Federale Veiligheidsdienst (ФСБ), de belangrijkste opvolger van de КГБ, kwam hem daarbij goed van pas. De inlichtingendienst werd beschouwd als een van de weinige uit de Sovjettijd overge-

leverde staatsinstituties die nog functioneerden.

Voordat hij in augustus 1999 premier werd had Poetin nog een jaar leiding gegeven aan de FSB. Hij had het volste vertrouwen in zijn oud-collega's, met wie hij zich in de loop der jaren in het Kremlin zou omringen – zozeer zelfs dat Rusland onder Vladimir Poetin al spoedig een 'KGB-staat' werd genoemd.

Op 20 december, de Dag der Tsjekisten (de Tsjeka was de voorloper van de KGB), merkte Vladimir Vladimirovitsj in een toespraak tijdens een galabijeenkomst voor medewerkers van de geheime dienst op: 'Een groep FSB-agenten, met de opdracht om undercover in de Russische regering te infiltreren, heeft de eerste fase van haar missie met succes afgerond.' Die opmerking was bedoeld als een grap, maar het blijkt achteraf een voorspelling te zijn geweest. Tien dagen na die bijeenkomst met gelijkgezinden trad Boris Jeltsin af en werd Vladimir Poetin waarnemend president.

Over de spectaculaire opkomst van Vladimir Poetin en over het lot van 'De Familie', de uitgedunde groep vertrouwelingen rond ex-president Jeltsin, spraken Laure, mijn collega van de Franse krant *Le Figaro*, en ik, terwijl het Russische platteland met zijn bossen en zijn dorpjes met hun lichtblauw- en donkerbruingekeurde, half ingezakte houten huizen aan ons voorbijtrok.

We hadden besloten naar Rjazan te gaan omdat daar, vrijwel gelijktijdig met de verwoestende bomaanslagen in Boeijnaksk in de deelrepubliek Dagestan (4 september), in Moskou (9 en 13 september) en in Volgodonsk (16 september), een merkwaardig incident had plaatsge-

had. In de politieke biografie van Vladimir Poetin zou dit verhaal een cruciale rol gaan spelen.

Op 22 september 1999, rond een uur of negen 's avonds, rinkelde op het politiebureau van het Oktjabrski-rayon in Rjazan de telefoon. Bij flat nummer 14/16 aan de Novosjlovstraat was een verdachte auto gesignaleerd. Over het kenteken van de Lada was zonder duidelijke reden een papiertje geplakt met het nummer 62, het regionummer van Rjazan.

De oplettende beller, Aleksej Kartofelnikov, destijds 47 jaar oud, had de onbekende auto met het afgeplakte kenteken voor zijn flatgebouw zien staan toen hij thuiskwam van zijn werk. Kartofelnikov was buschauffeur, hij lette op dit soort details. Hij had gezien hoe twee mannen en een vrouw zware zakken hadden uitgeladen, die naar de kelders van het twaalf verdiepingen tellende gebouw hadden gesleept, weer in de auto waren gestapt en vertrokken.

Zo kort na de mysterieuze en schokkende bomaanslagen, die onder de Russische bevolking enorm veel angst hadden gezaaid, kon een mens niet voorzichtig genoeg zijn, redeneerde Kartofelnikov. Het flatgebouw telde 77 appartementen, er woonden honderden mensen. Hij besloot om de politie te informeren. De dienstdoende agenten reageerden eerst schamper op zijn telefoontje, helemaal toen ze hoorden dat de bewuste auto alweer was vertrokken. Maar uiteindelijk besloten drie politiemanen toch een kijkje te nemen.

Joelia, Kartofelnikovs dochter, wees hun de kelders van het gebouw. Nu nog, enkele maanden na het inci-

dent, was ze geschokt: ‘Ineens riep een van die militie-
mannen: “Daar ligt een bom!”’ herinnerde ze zich. ‘Ik
dacht eerst dat hij een grapje maakte. Maar het bleek
bloedserieus.’

Al snel was de Novosjlovstraat overspoeld door poli-
tie, geheime dienst, brandweermannen, medisch perso-
neel en medewerkers van het ministerie voor Rampenbe-
strijding. In allerijl werden de bewoners ingelicht over de
bom en geëvacueerd.

‘We deden alles volgens het boekje,’ vertelde luitenant-
kolonel Sergej Kabasjov, hoofd van de lokale politie, ons.
‘We gingen ervan uit dat er groot gevaar dreigde.’

Joelia Kartofelnikovs moeder, Ljoedmila, kwam net
onder de douche vandaan.

Doodsbang rende zij, met natte haren en in kamerjas,
de straat op. Vijf hoogbejaarde bewoners bleven noodge-
dwongen in het lege gebouw achter; uit veiligheidsover-
wegingen was de lift afgesloten en zij waren te invalide
om de trappen af te dalen.

In de kelder hadden Kabasjovs chercheurs inmid-
dels drie zakken aangetroffen met elk vijftig kilo aan ex-
plosieven en een ontstekingsmechanisme. Het witte
poeder, hexogeen genaamd, werd door rampenbestrij-
ders in een vrachtwagen afgevoerd. In de wijkbioscoop,
waar de bewoners waren ondergebracht, hoorden de
Kartofelnikovs en hun burens over de radio dat het ont-
stekingsmechanisme stond afgesteld op halfzes ’s mor-
gens, het tijdstip waarop ook de bommen in Moskou
waren ontploft. Bij ten minste één van de eerdere aan-
slagen was eveneens hexogeen gebruikt, had de burge-

meester van Moskou verklaard. Een nieuwe, verwoestende aanslag op een woonflat leek maar net op tijd te zijn verijdeld.

Twee dagen gingen voorbij. De gebeurtenissen in Rjazan, een pittoreske provinciestad met zevenhonderdduizend inwoners, waren in Rusland en elders groot nieuws. De berichten hadden de paniek onder de Russische bevolking alleen maar doen toenemen. Niemand leek meer veilig.

In Rjazan gonsde het van de vragen en geruchten: wie had die bom gelegd, waarom hier, waren het dezelfde ‘Tsjetsjeense terroristen’ die door de Moskouse autoriteiten verantwoordelijk werden gehouden voor de eerdere aanslagen?

Toen verscheen het hoofd van de FSB, Nikolaj Patroesjev, een vriend van Vladimir Poetin, op het avondnieuws. En hij verbijsterde de natie.

Het was een oefening geweest, zei Patroesjev. De ‘bom’ in Rjazan was daar door zijn FSB bewust gelegd; het ging om een test, bedoeld om de waakzaamheid van de burgers en de lokale veiligheidsstructuren op de proef te stellen. En dat witte poeder was geen hexogeen, maar *sachar*, suiker.

In de jaren die volgden en waarin Vladimir Poetin, Nikolaj Patroesjev en hun KGB-vrienden uit Sint-Petersburg langzaam maar zeker bezit namen van de Russische staat en van Rusland hun persoonlijke ‘onderneming’ maakten, heb ik die beelden regelmatig teruggekeken. Patroesjev kijkt schichtig om zich heen en lijkt zelf nauwelijks te geloven wat hij zegt. Op zeker moment, wan-

neer hij het heeft over de zakken suiker, moet hij zelfs een lichte glimlach onderdrukken, alsof hij begrijpt dat zijn uitleg grotesk is.

‘Wij zagen Patroesjev op televisie en konden onze ogen en oren niet geloven,’ zei Joelia Kartoffelnikova. De Russin was woedend. ‘Hoe konden ze ons zoiets aandoen?’

Joelia had gelijk. In haar flatgebouw woonden zwangere vrouwen, bejaarden, invaliden. Die mensen hadden een nacht in een onverwarmde bioscoop moeten doorbrengen, waar niet eens stromend water was. Iedereen was zich te pletter geschrokken en toen kregen ze doodleuk te horen dat de hele operatie een test was geweest. Joelia: ‘En niet na een paar uur, nee, pas na twee dagen! Het is walgelijk.’

Op een enkeling na was er aan de Novosjlovstraat niemand die de officiële versie geloofde. Ook de Kartoffelnikovs waren ervan overtuigd dat het wel degelijk de bedoeling was geweest dat de bom zou afgaan. Zij geloofden in een huiveringwekkende complottheorie, die later door steeds meer bewijsmateriaal werd ondersteund: niet Tsjetsjeense terroristen, maar de veiligheidsdiensten zouden, met medeweten van het Kremlin, verantwoordelijk zijn geweest voor de bomaanslagen.

De aanslagen hadden Vladimir Poetin het alibi bezorgd dat hij nodig had om een invasie in de afvallige deelrepubliek Tsjetsjenië te rechtvaardigen. Waar de Russen anders huiverig zouden hebben gestaan tegenover een nieuwe veldtocht in de noordelijke Kaukasus – nadat de Eerste Tsjetsjeense Oorlog, tussen 1994 en 1996, was geëindigd in een smadelijke nederlaag – was

een, angstig geworden, meerderheid nu bereid om Poetin te steunen. In september, kort na de bomaanslagen, waren Russische gevechtsvliegtuigen begonnen met het bombarderen van strategische doelen in de kleine deelrepubliek. Kort daarop trokken Russische troepen de grensrivier de Terek over en vielen Tsjetsjenië binnen. Poetin, de interim-president, was dankzij zijn nietsontziende jacht op de 'bommenleggers' en hun handlangers in korte tijd ongekend populair geworden.

Laure en ik waren ontzet door wat we die dag hadden gehoord. We waren wel een en ander gewend in Rusland, waar een mensenleven niets waard is en waar de machtingen geen enkele moeite doen om hun cynisme te verbergen. Maar de sinistere gedachte dat de staat bewust zijn eigen burgers doodt om bevolkingsgroepen tegen elkaar op te hitsen en een bloedige oorlog te rechtvaardigen, bezorgde mij kippenvel.

Zelfs bij de politie in Rjazan bestonden twijfels over de officiële lezing van het Kremlin. 'Wij wisten van niets,' bekende luitenant-kolonel Kabasjov. 'En de lokale FSB was ook niet ingelicht over een oefening. We gingen er allemaal van uit dat het om een echte bomaanslag ging.'

De woordvoerder van de lokale afdeling van de FSB, Joeri Bloedov, had helemaal geen zin in buitenlandse journalisten. Handenwringend stond hij zijn bezoekers te woord. 'De zaak is gesloten, punt uit. En nee, wij wisten ook van niets.' Maar wat vond hij dan van dat verdachte telefoontje, waar een telefoniste de politie op attent maakte? Zij had gehoord hoe een onbekende man naar een nummer van de Moskouse FSB had gebeld met de me-

dedeling dat het ‘onmogelijk is om onopgemerkt de stad te verlaten want de treinstations worden bewaakt’. Het antwoord uit het FSB-kantoor luidde: ‘Opdelen en ieder voor zich maken dat je wegkomt.’ En de Lada, die werd teruggevonden met – inderdaad – valse nummerplaten? Het witte poeder, dat door experts aanvankelijk was gedefinieerd als hexogeen, maar dat later suiker bleek te zijn? Mogelijke verdachten, die waren gearresteerd, maar die FSB-medewerkers bleken te zijn en onmiddellijk weer werden vrijgelaten?

Bloedov, geïrriteerd: ‘Nogmaals: het was een oefening die heeft uitgewezen dat er gelukkig burgers zijn als de heer Kartoffelnikov die goed opletten.’

Ook de bewoners van flat nummer 14/16 werden liever niet meer met vragen geconfronteerd, die toch niet te beantwoorden waren. ‘We zullen de waarheid wel nooit te weten komen,’ mijmerde Joelia Kartoffelnikova. Haar vader, buschauffeur Aleksej, werd een week na het incident door de lokale FSB uitgenodigd. Hij kreeg een onderscheiding voor zijn burgerlijke waakzaamheid en mocht een cadeautje uitkiezen. Kartoffelnikov vroeg om een videocamera, maar die was te duur. Toen stelde hij een kleurentelevisie voor, die ging de begroting ook te boven. Uiteindelijk stond in de keuken van de Kartoffelnikovs een zwart-witkleinbeeldtelevisie van lokale makelij op de ijskast: met dank aan de FSB.

Op de terugreis naar Moskou, het donker was allang ingevallen, zaten Laure en ik zwijgend naast elkaar. Geschokt en gedeprimeerd. De verhalen van de inwoners van Rjazan spookten door onze hoofden. Ik dacht na over

de toekomst van Rusland onder de nieuwe president, Vladimir Poetin. Die toekomst, dacht ik toen, zag er inktzwart uit.